

LJUBLJANSKI STAVBNI MOJSTER ANTON CRAGNOLINI

DAMJAN PRELOVŠEK

V 18. in 19. stoletju so furlanski stavbeniki pomembno sodelovali pri oblikovanju Ljubljane. Mestu so vtisnili precej mediteranskih črt, ki so označevale njegovo podobo vse do usodnega potresa leta 1895. Furlanski delež je bil zlasti dobrodošel v predmarčnem času, saj bi brez njega stavbarstvo izzvenelo v popolnem diktatu umetnostnega okusa uradnikov Deželne gradbene direkcije.

Zaradi praktično usmerjenih interesov še vedno prisotne razsvetljske miselnosti, je bil obravnavani čas prve polovice preteklega stoletja umetnosti malo naklonjen. Stavbna ekonomija je izpodrinila likovne probleme in zaradi nenehnih opozoril o varčevanju je arhitektom ostalo na izbiro le še številčno skromno okrasje iz tradicionalne klasicistične stilne zakladnice.¹ Ker so o obliki javnih stavb, ki so jih plačevali iz državnih virov — mednje so sodile tudi cerkve — odločali dunajsko in praško šolani stavbni uradniki, je bila večja ustvarjalnost mogoča le pri zasebnih naročilih. Časovni predah med zasilno na novo vzpostavljenim redom po odhodu Francozov in marčno revolucijo je bil na področju stavbne obrti relativno ugoden. Če sodimo po tem, kaj in koliko je Anton Cragolini zidal v Ljubljani v borih štirih letih, lahko razumemo, da domači stavbeniki kljub nasprotnim zagotovilom niso bili kos nastali konjunkturi. Zato so svoje predpravice skušali braniti v okviru preživelih cehovskih pravil.² Le redki

so bili tisti italijanski prišleki, ki so se v mestu lahko ustalili. Po nekajletnem postanku v Ljubljani so navadno odhajali bodisi v druga avstrijska mesta ali pa v Zagreb in od tam za boljšim zaslužkom še dlje na Ogrsko. Furlan Cragolini je primer stavbenika, ki je imel vse pogoje, da bi pri nas postal eden vodilnih v svoji obrti, kot se je to pozneje posrečilo njegovima rojakoma Antonu Treu in Francu Faleschiniju, če bi mu sreča ne pokazala hrbta. Bil je den redkih, ki so v isti osebi združevali nadarjenost, prakso in akademsko izobrazbo. O Cragolinijevem življenju in delu ni mogoče povedati kaj povsem novega,³ pač pa bomo poskusili izluščiti njegovo vlogo v ljubljanski arhitekturi začetka tridesetih let 19. stoletja.

Anton (Antonio) Cragolini se je rodil 12. VI. 1809 v Gemoni. Njegov oče Krištof (Christoforo) je bil stavbni mojster in je pozneje deloval v Celovcu. Stavbnega poklica so se oprijeli tudi Antonovi bratje.⁴ V Vidmu je obiskoval v letih 1820—1824 škofijsko gimnazijo in pri učenju pokazal velik smisel za matematiko. Kot je pozneje sam zapisal, je že zgodaj kazal veselje do stavbarskega poklica.⁵ Zato ga je oče poslal na beneško akademijo, kjer je marca 1826 dobil spričevalo osnovne kiparske šole in bil pripuščen v ornamentalni razred (Scuola del Ornato). 18. III. 1828 mu je profesor Giuseppe Borsato potrdil, da je tudi ta uk končal z najboljšim uspehom.⁶

Seunigova, pozneje Luckmannova hiša v Gradišču, sezidana 1832, fotografirana pred podiranjem leta 1931

Kljub temu, da sta Cragnolinijeva vajeniška doba na očetovih gradbiščih v Celovcu in njegovi okolici in pozneje samostojna praksa minili v znamenju veliko bolj prozaičnega vsakodnevnega dela, bo prav, če se kratko pomudimo pri njegovem kiparskem šolanju. Po padcu republike in francoski okupaciji so Benetke preživljale vsesplošno krizo, čeprav ni manjkalo tudi poskusov, da bi mestu vrnili nekdanjo slavo in pomen. V času Cragnolinijevega prihoda na akademijo, ki je nekaj let pred tem dobila sedanje prostore v opuščeni Scuola della Carità, sta na umetnostnem nebu še vedno žareli imeni kiparja Antonia Canova in arhitekta Giannantonija Selva.⁷ Dasi sta bila oba že nekaj let mrtva, so beneško klasicistično umetnost obvladovali njihovi učenci in nasledniki. Duša vsega dogajanja je bil iz Ferrare priseljeni Leopoldo Cicognara (1767—1834).⁸ Vodil je akademijo, publiciral beneške likovne spomenike in kljub prepovedi oblasti ganljivo govoril pred Canonovo krsto, saj je ta umetnik postal tudi simbol neodvisnosti in nacionalne enotnosti. Med Cragnolinijevim šolanjem so Avstrijci upokojili Cicognara, niso pa mogli spremeniti usmeritve šole. Od Cragnolinijevih učiteljev velja opozoriti na kiparja Luigija Zandomenighija (1778—1850),⁹ še zlasti pa na slikarja in avtorja okrasja kraljeve palače v Benetkah, Giuseppa Borsata (1770—1849), ki velja za reformatorja ornamentalne šole. Borsato je uveljavil način kompleksnega krašenja z obilico drobnih form, posejanih med geometrične okvirje, s čimer se je oddaljil od iluzionizma svojih predhodnikov.¹⁰

Beneško šolanje je pustilo nekaj sledi tudi v Cragnolinijevem opusu. Izkazal se je kot spreten restavrator štukatur v grajski kapeli v Goričanah¹¹ in svoje stavbe je rad bogatil s klasicističnimi ornamentalnimi aplikami: tako na primer Seunigovo hišo v Gradišču, Urbasovo hišo pri Mesarskem mostu in njej so-

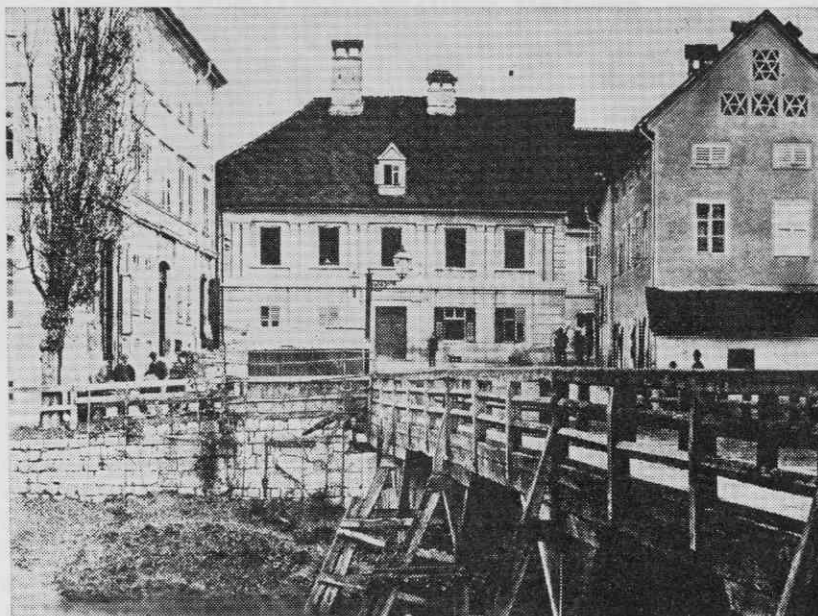
Portal nekdanje Seunigove hiše, Gradišče 4

Lazarinijeva hiša v Gosposki ulici 10, fasada 1834

rodno fasado Luckmannove hiše na začetku Poljanske ceste, sedanjo stavbo Slovenske Matice, Mayerjevo lekarno pri frančiškanski cerkvi in še posebej fasado nekdanjega gledališča v Zagrebu. Zelo verjetno je bil tudi avtor bogatega štukaturnega okrasja v atiki starega deželne gledališča v Ljubljani, ki ga je leta 1832 zunaj temeljito obnovil. Ohranili so se le reliefi na fasadi Slovenske Matice in na Luckmannovi hiši, ki zaradi skrbnega modeliranja sodijo med kvalitetnejša dela. Za okras je Cragnolini porabljal akantove vitice, girlande, palmete, rozete, meander in včasih človeško glavo. Iz ornamentalnega besednjaka furlanskih stavbarjev je prevzel tudi oblikovno bogatejše reliefe na fasadi Slovenske Matice in na zunanjšini obeh gledališč.

Cragnolini je najprej služil pri očetu v Celovcu. Ta je junija 1830 sklenil pogodbo z ljubljanskim škofom Wolfom za podiranje dveh stranskih kril in vrhnjega nadstropja nad vhodnim delom gradu v Goričanah.¹² Ker je bil zaradi obilnega dela drugod pogosto odsoten, je podiranje in rekonstrukcijo po načrtih Deželne gradbene direkcije zaupal sinu.¹³ Kaže, da se je Anton v dveh letih, kolikor je trajalo delo, dodobra vživel v ljubljanske stavbne razmere. Položaj se mu je zdel ugoden za samostojen začetek ter osamosvojitve od neprijetne očetove avtoritativnosti. Po smrti ostarelega stavbenika Ignaca Pragerja je bilo mesto brez stalnega stavbnega mojstra. Ob koncu tretjega desetletja je Ljubljano zapustil tudi spreten Furlan Francesco Coconi. Cragnolini si je iz Gemone priskrbel dovoljenje za naselitev in začel zbirati potrebna spričevala ter potrdila o samostojno opravljenih delih. Tako beremo, da je nekemu Francu Amfahrerju leta 1831 v Celovcu ometal in popravil hišo, dr. Johannu Gagglu v istem kraju v Vetrinjskem pred-

Urbasova hiša pri Mesarskem mostu, sezidana 1834, podrtja 1882, fotografija iz šestdesetih let

mestju št. 11 in 12 prizidal gospodarsko poslopje, v Kraindorfu pri Šentvidu in Koroškem pa je na posestvu, ki ga je upravljal Josef Lombardi, postavil hlev, gospodarsko poslopje in povečal hišo.¹⁴

Še predno je pri kranjski Deželni gradbeni direkciji v začetku avgusta 1832 oddal prošnjo za opravljanje izpita za mestnega stavbnega mojstra, je že začel zidati v Ljubljani. Verjetno si je pomagal z rojaki, ki so prej služili pri Coconiju.¹⁵ Najprej je trgovcu Jožefu Kausu prizidal trakt k hiši št. 55 v Kapucinskem predmestju.¹⁶ Največja naloga, ki jo je hkrati ali pa kmalu nato izpeljal v veliko zadovoljstvo naročnika in brez nesreče, je bila zidava ne več ohranjene Seunigove hiše v Gradišču št. 31 in 32.¹⁷ Bogati posestnik bokalškega gradu, Jožef Seunig, je Cragnolinija sprejel na stanovanje¹⁸ in mu zaupal še druga dela. Cragnolini mu je ob hiši postavil ogrevan rastlinjak, dve leti pozneje pa na bližnjem vrtu še šupo in zidano okroglo uto.¹⁹ Iz ohranjenega Cragnolinijevega seznama sledi, da je leta 1832 zidal skladišče nekemu gostilničarju na Poljanah²⁰ in ometal več hiš. Poleg že omenjene obnove zunanjsčine starega deželnega gledališča,²¹ je v Gosposki ulici popravil fasadi hiš grofa Josepha Thurna in Mihaela Rainischa.²² Thurnova stavba še stoji vendar, z izjemo vprašljivih rustificiranih lizen v pritličju, ne zbuja videza, da bi jo bil Cragnolini predrugačil. Isto lahko trdimo tudi za po potresu podrto sosednjo Rainischevo hišo.

Cragnolini je 29. septembra 1832 pri Deželni gradbeni direkciji opravil v navzočnosti

profesorja mehanike in neimenovanega stavbnega mojstra mojstrski izpit.²³ Narisati je moral načrte za v »modernem arhitektonskem okusu« zamišljeno cerkev za 4000 ljudi, najemniško hišo in zidani most čez hudournik, nakar je odgovarjal še na vprašanja iz geometrije, mehanike in o dolžnostih stavbnega mojstra. Gradbena direkcija mu je nato 19. oktobra izdala potrdilo in spričevalo o dobro opravljenem izpitu. Tedaj pa so se začele težave, ki jih podjetni mladi Furlan ni pričakoval. Proti njemu so nastopili polirji Matija Dobravc, Matija Sirnig, Andrej Eržen, Andrej Škerjanc, Janez Blaž (Blas) in mojster Vencelj Vadlav, ki so terjali od magistra, naj Cragnoliniju ne izda obrtnega dovoljenja.²⁴ Trdili so, da so zadovoljni z Vadlavom, ki je bil po Coconijevem odhodu imenovan za mestnega stavbnega mojstra. Prošnjo so utemeljevali s tem, da so Italijani pri delu pogosto nesolidni in da odvezemajo kruh domačim zidarjem. Magistrat je polirjem ustregel in Cragnolinija zavrnil. Ta se je pritožil na kresijo, ki pa je zadevo vrnila magistratu.²⁵ Začela se je dolgotrajna papirna vojna, katere pozitivnega izida Cragnolini ni dočakal. Februarja 1834 je proti njemu ostro nastopil Andrej Mallič in ga na magistratu očrnil, da je špekulant, ki najema samo laške zidarje in dninarje in sam izdeluje načrte, da z njimi veže nase naročnike.²⁶ Šele ko je Cragnolini ob zidavi zagrebškega gledališča prišel na beraško palico, so se zanj zavzeli nekateri ugledni Ljubljčanani in apelirali na magistrat, da naj mu le izda zaproseno obrtno dovoljenje.²⁷ Po njihovem mišljenju bi

Luckmannova hiša na Poljanski cesti 3, prezidana 1835 ali 1836

bil mestu v veliko korist delaven, spreten in pošten stavbenik, kakršen je Cragnolini.

Cragnolini se vsaj sprva očitno ni veliko menil za nasprotovanje domačih stanovskih kolegov. Leta 1833 se je poročil z Marijo Podboj (Bodboy),²⁸ ki mu je rodila sina Karla. Zakonca sta imela v Celovcu hišo na Velikovški bastiji, v Ljubljani pa samo vrt. Tudi tega leta je Cragnolini veliko zidal. Trgovcu Nikolaju Recherju je v Gradišču postavil skladišča in gospodarska poslopja,²⁹ Jožefu Schwarzu pa na Poljanah sezidal hišo.³⁰ Za eno nadstropje naj bi dvignil tudi Greglovo hišo na Mestnem trgu.³¹ Dalje je prezidal proti Ljubljani segajoči del Črnomeljskega dvorca,

last trgovca Karla Mallyja, ki je imel v pritličju manufakturo »Pri knezu Metternichu«. Na Dunajski cesti št. 74 je ometal Cerarjevo hišo, ob Celovški pa Bergerjevo hišo in ji dodal hleve.³² Največja naloga je bila zidava novega zagrebškega gledališča in prezidava sosednjih hiš v magistrat.³³ Spomladi 1833 je Cragnolini podpisal pogodbo za gledališče s Krištofom Stankovičem, srečnim loterijskim dobitnikom, ki je del lahko prislužene denarja namenil tudi olepšavi mesta. Stavbi je zidal po lastni zamisli, delno ob očetovi pomoči.

Za svoja dela je Cragnolini rabil mnogo pomočnikov, vendar mu ljubljanski magistrat ni dovolil, da bi jih javno najemal.³⁴ Nasploh so domačini Cragnolinija poskušali onemogočiti, kjer je bilo le mogoče. Stavbni mojster Vadlav je budno pazil na vsak njegov korak, da bi lahko naznanil stavbnega gospodarja brez predpisanega dovoljenja mestne Stavbne, gasilne in olepševalne komisije.³⁵ Cragnolini se je moral večkrat zagovarjati zaradi svojih delavcev. Ker se je veliko mudil v Zagrebu, si tega verjetno ni preveč gnal k srcu. Po računih za hrano in obleko sodeč z ženo, nista živela slabo. Ob manjših naročilih, kot so bile različne prezidave v hiši Karla Recherja na Poljanah³⁸ ali omenjena uta na Seunigovem vrtu, ometavanje obeh Dolničarjevih hiš na Dunajski cesti³⁷ in podobno, je leta 1834 v Gosposki ulici prefasadiral hišo

Mayerjeva lekarna nasproti frančiškanske cerkve, popotresna fotografija 1834

Nekdanja Englerjeva hiša, sedaj sedež Slovenske Maticе na Trgu osvoboditve 7, povišana in prefasadirana 1834

barona Lazarinija.³⁸ Janezu Urbasu je postavil novo hišo ob Mesarskem mostu, na začetku današnje Resljeve ceste.³⁹ V isto leto sodita tudi povišavi Brecljeve hiše na Poljanah⁴⁰ in trakta v Kanzovi tovarni kresilnih gob ob Dunajski cesti.⁴¹ Na Poljanah je delal za Silvestra Homana,⁴² kateremu je k hiši prizidal podkleten trakt. Ob omenjeni Urbasovi hiši sta bili likovno pomembni nalogi predvsem povišanje pritlične Mayerjeve lekarne nasproti frančiškanske cerkve⁴³ in dozidava drugega nadstropja na nekdanji Englerjevi hiši, sedanjem sedežu Slovenske Maticе.⁴⁴ Po običajni praksi stavbnih mojstrov je Cragolini poskusil razširiti svojo dejavnost tudi na vzdrževanje cest. Leta 1834 je s kranjskim cestnim komisariatom sklenil pogodbo za dobavo materiala za kokrško cesto, a je iz neznanega vzroka zaslužek prepustil drugemu.⁴⁵

V drugi polovici leta 1834 so se nad Cragolinijem začeli zbirati temni oblaki. Stanković mu je v Zagrebu ostal dolžan večjo vsoto denarja, upniki pa so iz vseh strani neus-

miljeno pritiskali nanj.⁴⁶ V Ljubljani je bil nekoliko časa pred njimi varen, kmalu pa so ga odgnali v Zagreb in zaprli. Zbežal je in se vrnil v Ljubljano, kjer pa je le še s težavo plačeval delavce in trpel veliko revščino.⁴⁷

Leta 1835 ali 1836 je prezidal Andreju Luckmannu hišo na Poljanski cesti, ki ima sedaj številko 3. Stavba sicer ni nikjer izpričana kot Cragolinijevo delo, je pa na las podobna podrti Urbasovi hiši. Ujemajo se dvojni korintski pilastri, tip portala, rustika, zvezdasti okras, medtem ko je v arhitravu zamejnjan meander z akantovo vitico, »odvečna« zahodna okenska os pa nevtralizirana z rustificiranjem. Nekoliko bogatejši je tudi portal, ki po načinu krašenja spominja na ohranjeni vhod Seunigove hiše v Gradišču. Odmisliti si moramo le pozneje spremenjene okenske okvire, ki slogovno ustrezajo letnici 1883 na portalu.

Kljub prošnjam magistrat Cragoliniju še vedno ni hotel podeliti obrtne delavnice. Veliko si je obetal od nameravane zidave gledališča in nekaterih drugih stavb v Pécsi na Ogrskem, ker pa, kot kaže, tudi s tem ni bilo nič, se je jeseni leta 1836 vrnil k očetu v Celovec in tam prihodnje poletje nenadoma umrl. Težko je reči, kdo je bil bolj kriv njegovega nesrečnega konca. V jezi mu je oče očital, da je nehvaležen sin, ki z nečastnim obnašanjem spravlja njega in svoje brate v slabo luč.⁴⁸ Zdi pa se, da je bil Cragolini po naravi prej pošten človek uglajenega vedenja, ki se je sramoval prositi pomoči. Veliko je k njegovi pogubi prispevala tudi okolica, saj ga je izobčila takoj, ko se je razvedelo, da je zaprt.

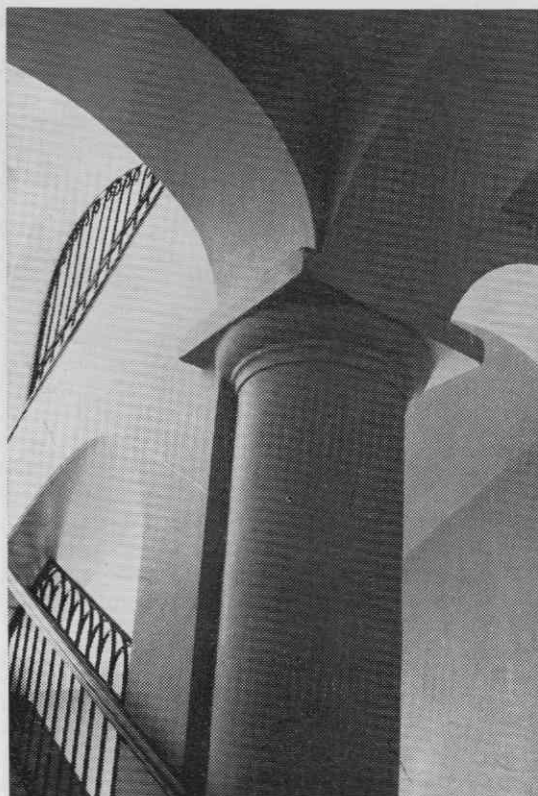
Od vseh Cragolinijevih del, ki bi nam povedala kaj več o njegovem ustvarjalnem prispevku, so se ohranile samo stavba Slovenske Maticе, Luckmannova hiša, fasada Lazarinijeve hiše in skromni vrtni paviljon ob spomeniku Majde Vrhovnikove pred istoi-

Nekdanja Englerjeva hiša, štukaturni okras fasade

mensko šolo. Podoba pa si k sreči lahko dopolnimo z nekaj starimi fotografijami. Cragolini je pritličja po ustaljeni navadi oblačil v rustiko. Med okna je vstavljal plitke, a široke rustificirane lizene, na katerih pri Urbasovi in Luckmannovi hiši počivajo dvojni korintski pilastri. Omet okoli pritličnih oken je puščal gladek. Vhode je obdajal s stiliziranimi jonskimi pilastri, na katerih počiva členjen arhitrav (Urbasova in Luckmannova hiša, Slovenska Matica), kar je v Ljubljani postalo ustaljena praksa šele v štiridesetih letih. Nadstropja je dosledno ločeval z vodoravnimi profiliranimi zidci. Načelu se ni odrekel niti pri Lazarinijevi fasadi, ki jo je prepredel z jonskimi pilastri. Kadar je šlo za večnadstropne stavbe, je sredino fasade navadno označil z jonskimi pilastri (Seunigova hiša) ali pa v pianu nobile ritmično naglasil z dvema trikotnima in enim segmentnim okenskim čelom (Seunigova hiša, Slovenska Matica). Bogato je profiliral tudi strešni venec. Navedene stilne posebnosti sicer niso značilne le za Cragolinija, vendar celoten način komponiranja kaže na kreativen pristop, ki temelji na italijanskim stavbarjem vrojeni tektonski logiki. Podobno velja tudi za Cragolinijevo drobno arhitektonsko okrasje, ki je v primerjavi z deli drugih Furlanov pri nas elegantnejše in finejše. Prostor pod okenskimi nadstreški in policami je rad opremil s štukaturnimi reliefi, štuk pa mu je bil tudi sicer ena glavnih sestavin fasadne kompozicije. Trikotnih fasadnih čel, kot se zdi, ni porabljal, kar ga ločuje od arhitekture njegovega rojaka, nič manj nadarjenega ljubljanskega arhitekta Franca Coconija. Cragolini je goli zunanjščini Lazarinjeve hiše z enakomernim ritmom kolosalnih pilastrov vsilil svoj sistem členitve in se ni oziral na obstoječi poznobaročni portal. Pritlična rustika je pri tem spomeniku v okenskih oseh moderno polkrožno zaključena. Značilnosti tako imenovanega »Rundbogenstila« izdaja tudi vrtna uta s stožčasto streho, edini skromni ostanek ureditve nekdanjega Seunigovega vrta v Gradišču. Vse to potrjuje Cragolinijev tanki posluš za stilne novosti, ki jih je prinesel v Ljubljano. Ambiciozno je izpeljano tudi Matično stopnišče z močnimi, lepo proporcionalnimi dorskimi stebri v podolžni osi.

Cragolini je v Ljubljani deloval prav v letih, ko je bilo najmanj posluha za stavbno umetnost. S polnokrvnim umetniškim temperamentom in neobremenjen od stilnih shem, ki so jih po monarhiji raznesli učenci avstrijskih politehnik, je lahko ustvarjal tudi s skromnim slovarjem arhitektonskega okrasja. Razpet med zrelo klasicistično plastičnost

Nekdanja Englerjeva hiša, stopnišče

in monumentalnost na eni in ploskovito, zgolj dekorativno rabo elementov istega sloga na drugi strani, je Cragolini sledil silnicam časa in ljubljansko arhitekturo približal izhodiščem romantičnega historizma.

OPOMBE

1. Cf. D. Prelovšek, Ljubljanska arhitektura v prvi polovici 19. stoletja, Sinteza 36—36, Ljubljana 1976, p. 46 in 48; Leta 1829 so gradbene direkcije prejele prepoved krašenja javnih stavb (AS, Gradbena direkcija, indeks 1825—34). — 2. Cf. Valenčič, Ljubljansko stavbeništvo v prvi polovici 19. stoletja, Kronika XVII, 1969, p. 72 sl. — 3. O Cragoliniju je pisala L. Dobronić (Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba, Zagreb 1971, pp. 50—54), po katere knjigi povzemam stavbenikov življenjepisa. Cf. tudi geslo Cragolini v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu, ki ga je napisal L. A. Lisac in omenjeni članek V. Valenčiča. — 4. Leta 1836 je pri zidavi ljubljanske kazine sodeloval neki Giovanni Cragolini, ki je bil morda Antonov brat. — 5. AS, Gubernij, škatla 148, št. 58 (prošnja za opravljanje izpita pri Deželni gradbeni direkciji, datirana 25. VII. 1832). — 6. Spričevala in osebni dokumenti so se ohranili v svežnju z naslovom »Spisi koji se odnose na Antuna Cragolinija nadženi u zatvoru poslije njegovog bi-

jega iz zatvora» (Arhiv Hrvatske, Zagrebačka županija, fasc. 410). — 7. O razmerah na akademiji cf. E. Bassi, *L'Accademia*, katalog Venezia 1978. — 8. F. Haskell, *L. Cicognara e la cultura del neoclassicismo*, *ibid.* — 9. Cf. Thieme — Becker. — 10. G. Pavanello, *La decorazione neoclassica nei palazzi veneziani*, cf. op. 6, p. 286; o Borsatu cf. Thieme — Becker. — 11. Okrožni inženir Franc Vidic je 6. VII. 1832 Cragnoliniju izdal potrdilo, da je pogosto nadomeščal očeta pri zidavi in v kapeli opravil štukaterska, kiparska in polzlatarska dela. (Arhiv Hrvatske, o. c.). — 12. ŠALj, Goričane 23, št. 107 sl.; D. Prelovšek - L. Osjak - P. Strukelj, Goričane, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zv. 91, Ljubljana 1979, p. 6. — 13. Cf. op. 11. — 14. Cf. op. 6. — 15. Tako je neki Antonio Venuto najprej delal pri Coconiju, leta 1831 pa je bil pomočnik pri Cragnoliniju. (Dobronić, o. c., p. 51). — 16. Gre za hišo na Titovi cesti št. 6, južno soseda ljubljanske pošte. — 17. Cf. Seunigovo potrdilo v navedenem fasciklu Arhiva Hrvatske v Zagrebu. Cragnolini je v seznamu svojih del napačno zapisal hišno številko. Hiša je stala do leta 1931, ko so jo podrli zaradi razširjenja ceste. Bogat portal je ohranjen na fasadi nove stavbe Gradišče št. 4, postavljeni na dvorišču nekdanje Seunigove hiše. Popotresne fotografije kažejo stavbo fineje ometano in z manjšimi okni v pritličju. — 18. Cragnolini je stanoval v Gradišču št. 35. Hiša je bila last Jožefa Seuniga. — 19. Cragnolinijev seznam del, datiran 22. XII. 1834 je ohranjen v Arhivu Hrvatske; Dobronić, o. c., p. 53. Nekdanji Seunigov vrt je ležal ob Igriški ulici. — 20. Ime gostilničarja je nečitljivo napisano. Morda gre za »Bahabirta« na sedanjem Krekovem trgu št. 10, vendar naj bi po Vrhovniku Vincenc Jak odprl svojo znano gostilno šele leta 1834. (Staroslav: Gostilne v stari Ljubljani, Ljubljana 1926, p. 17). — 21. Staro deželno gledališče na nekdanjem Kongresnem trgu so povečali v začetku štiridesetih let in mu pri tem povsem spremenili zunanost. Pogorelo je leta 1887. — 22. Gosposka ulica 4 in 6. — 23. AS, o. c. — 24. ZALj, Reg. I, fasc. 273, fol. 1098 sl. (Prošnja je datirana 21. XI. 1832). — 25. *ibid.*, fasc. 289, fol. 1102 sl. — 26. *ibid.*, fasc. 273, fol. 648 sl. — 27. *ibid.*, fasc. 292, fol. 972 — 28. Cf. op. 6 (izpisek iz zemljiške knjige izdan v Celovcu 22. II. 1835). — 29. Gre za hišo na Trgu

francoske revolucije št. 4. Zaradi poznejših posegov Cragnolinijev delež ni več jasen. — 30. Schwarzovo hišo, ki je stala na vogalu Ambroževega trga in Poljanske ceste, so povsem prezidali že pred koncem prejšnjega stoletja. Od 1981 je na njenem mestu park. — 31. Trgovec Franc Gregl je bil lastnik hiše na Mestnem trgu št. 19. Ker ima stavba proti cesti baročno fasado, je šlo morda za povišanje dvorišnega dela. — 32. Medtem ko je Cerarjeva (Zörrer) hiša stala na južnem robu sedanjega »Kozolca« ob Titovi cesti, ni jasno, kje naj bi bila Bergerjeva hiša. — 33. Dobronić, o. c., *passim*. — 34. Dne 5. IV. 1834 je magistrat Cragnoliniju dovolil najemati pomočnike le s soglasjem enega od obeh stavbnih mojstrov. (ZALj, Reg. I, fasc. 273, fol. 642). — 35. *ibid.*, fol. 644, 666, 669, 679. — 36. Poljanska cesta št. 12. Hiša je prišla v Recherjevo last 18. X. 1833. — 37. Dolničar je bil od leta 1833 lastnik dveh hiš, ki sta stali ob sedanji Titovi cesti med Puharjevo in Gosposvetsko cesto. — 38. Gosposka ulica 10. — 39. Hiša Janeza Urbasa je stala na sedanji Trubarjevi cesti. V njej je bila v letih 1853-69 gostilna »Pri Irgelcu«. Leta 1882 so jo podrli zaradi podaljšanja Resljeve ceste. — 40. Hiša Martina Breclja (Brezel) je stala na koncu Poljanske ceste ob nekdanji šelešenem mostu čez Grubarjev prekop. Cragnolini je v svojem seznamu navedel napačno hišno številko (Cf. ZALj, Reg. I, fasc. 273, fol. 666). — 41. Tovarna je stala na stičišču sedanje Titove in Pražakove ceste; V. Valenčič, *Starejša ljubljanska industrija*, razstavni katalog, Ljubljana 1973, p. 33. — 42. Poljanska cesta št. 10. — 43. Lekarna je do potresa stala približno na mestu sedanje Centralne lekarne na začetku Trubarjeve ceste. Dobronić je ime Meyer brala kot Unger. (o. c., p. 53). — 44. Trg osvoboditve 7. — 45. ZALj, Reg. I, fasc. 364, fol. 156 in 157; AS, Gradbena direkcija, indeks 1825-34 (spisi so izgubljeni). — 46. Dobronić, o. c., *passim*. — 47. Leta 1835 je Cragnolini zidal pri Francu Strauchfeldu v Rožni ulici in pri Jožefu Seunigu, vendar ne vemo za kakšna dela je šlo. Prav tako ni znanega kaj več o delu pri pečarskem mojstru Gleyu ali pri nekem Kastnerju. (Kastnerji so stanovali v Ključavničarski ulici in na Poljanah za strelščem.); ZALj, Reg. I, fasc. 273, fol. 682. — 48. Arhiv Hrvatske, o. c. (Očetovo pismo je datirano 14. XI. 1835).

